

РЕАЛІЇ З ЖИТТЯ ТА МОТИВИ УСИНОВЛЕННЯ ІНОЗЕМНИМИ ГРОМАДЯНАМИ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ

В статті розглядаються основні показники кількості всиновлених українських дітей іноземними громадянами, розкривається мета та основні причини усиновлення українських дітей-сиріт, аналізується подальший стан усиновлених дітей, а також зважуються плюси та мінуси міждержавного усиновлення.

The article reviews the main indicators of Ukrainian children adopted by foreign citizens, opens up the purpose and main reasons for the adoption of Ukrainian children-orphans, analyses the further status of adopted children and also makes up the results of pluses and minuses of intergovernmental adoption.

Ключові слова: міжнародне усиновлення, діти-сироти, біологічне та соціальне сирітство, сімейні проблеми, сурогатне материнство, дитячі будинки, інтернати, прийомні сім'ї, торгівля дітьми.

Постановка проблеми та її актуальність. Міжнародне усиновлення в Україні є досить суперечливою темою. Вона має як багато прихильників, так і багато противників. Так як Україна обрала стратегічний курс метою якого є приєднання до Європейського Союзу, то він потребує гармонізації національного та міжнародного законодавства, а також особливої уваги вимагає поглиблене вивчення пов'язаних з цим наукових питань.

Однією з найгостріших проблема є проблема міждержавного усиновлення. Дитяча проблематика одержує увагу і прихильність з боку суспільства всюди в світі. Українським законодавством дозволено усиновлення українських дітей іноземними громадянами.

Складна соціально-економічна ситуація, яка, на жаль, склалася в українському суспільстві негативно впливає на один із найважливіших його складових – українські сім'ї. Вона позначається на загальному соціальному просторі при цьому формуючи середовище, в якому ці сім'ї існують і спотворює їх норми та цінності. Сім'я і шлюб все більше втрачають свої соціальні функції. Саме сімейні проблеми та конфлікти спричиняють значну кількість негативних явищ, зокрема біологічне та соціальне сирітство.

Наслідками таких проблем суспільства є частіші випадки сурогатного материнства, усиновлення дітей громадянами іноземних держав. Але разом із цим, спостерігаються випадки торгівлі дітьми, усиновлення дітей в корисливих та злочинних цілях тими ж самими іноземними громадянами.

Отже, теоретична розробка проблем усиновлення іноземними громадянами українських дітей є перспективною для науки міжнародного та вітчизняного права. Існує велике коло питань, які наша держава повинна негайно вирішити. Вони пов'язані зі зміною соціально-економічного положення в країні, зростанням числа дітей-сиріт і дітей, що залишилися без піклування батьків.

Аналіз дослідження. Загальнотеоретичні проблеми та питання, що з'являються під час міждержавного усиновлення, є досить актуальними, тому мають місце в роботах багатьох науковців. Вивченням даної теми займалися представники різних напрямів науки. Особливих зусиль та уваги доклали історики та юристи-міжнародники, а саме: І.Б. Усенко, В.І. Акуленко, В.Г. Буткевич, М.В. Буроменський, О.І. Венгловська, В.Н. Денисов, Л.Г. Заблоцька, В.К. Забігайло, Н.І. Карпачова, Л.М. Колодій, Л.С. Майко, Л.Ю. Олійник, П.М. Рабинович.

Також міжнародно-правові аспекти усиновлення розглядаються у працях І. Зіміної, Є. Петухової. Але для глибокого вивчення виникаючих проблем зовсім недостатньо даної кількості робіт. Це обумовлює актуальність спеціального дослідження. До того ж, праці І. Зіміної та Є. Петухової були підготовлені на основі практики Білорусі та Російської Федерації, а міжнародно-правова практика України в сфері співробітництва держав чомусь не вивчалась.

Так як проблема має міжнародний характер, то вона й відповідно відображає міжнародні стандарти вирішення питань усиновлення. Дана проблема досліджується і в нашій державі. В Україні прийняті та діють багато законодавчих актів, які регулюють процес усиновлення.

Формування цілей статті. Мета статті полягає в тому, щоб на основі наукових праць учених, які займалися вирішенням проблеми міждержавного усиновлення, проаналізувати та з'ясувати основні риси усиновлення українських дітей іноземними громадянами.

Результати дослідження. Майже у всіх розвинених країнах (Німеччині, Італії, Франції, Англії, Швеції, США) існують черги на усиновлення. Виникає питання, чому ж у нас таких черг немає і чому збільшується кількість міжнародних усиновлень у нашій країні? На це є практичні та законні причини.

По-перше, число громадян держав, охочих усиновити дітей, перевищує число українських дітей, що залишилися без піклування батьків. Проблема безплідності змушує багато подружніх пар усиновлювати дітей.

По-друге, в деяких державах (наприклад в Іспанії) усиновлення дітей усередині країни юридично ускладнене. Воно має велику кількість умов, тому результатом є те, що діти, які залишилися без піклування батьків, виховуються в прийомних сім'ях без права на їх усиновлення.

На проблему усиновлення українських дітей іноземцями існують різні погляди. За статистичними даними на сьогодні в дитбудинках та інтернатах нашої країни знаходиться близько 90 тисяч дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківської турботи. Серед них дуже мало дітей, батьки яких загинули або померли. Більшість – «соціальні сироти», які мають живих батьків. І майже половина, яким не виповнилося чотири роки, важко хворі. Вони мають переважно такі захворювання: хвороба Дауна, дитячий церебральний параліч, сліпота, вроджений порок серця, важкі дефекти розвитку, хронічні гепатити. У дитячих установах також значна кількість дітей, народжених від матерів, хворих на СНІД, венеричні, психічні захворювання. Часто батьками таких малюків є алкоголіки і наркомани, що і є причинами цих страшних хвороб.

За даними вчених, раніше іноземці, які бажали усиновити дитину їздили до Китаю. Після того, як світ «відкрив» Україну, в нашу державу за дітьми почали приїжджати зі США, Швеції та інших країн Європи. Громадяни України також всиновлюють дітей з дитячих будинків. Їх кількість могла б значно збільшитись, якби процес усиновлення стимулював закон, як це існує нині за кордоном. Починаючи з 1996 року, до Центру зверталися понад 10 тисяч іноземних сімей. Щороку до нього звертаються близько двох тисяч сімей іноземців, які бажають усиновити українську дитину. Але існує низка негативних факторів міждержавного усиновлення.

Перший мінус. Існують випадки, коли бажуючі усиновити дитину звертаються за допомогою і до випадкових посередників, часто знаходячи їх у мережі Інтернет. Часто можна прослідкувати, коли посередники викликають в Україну людей, беруть у них за свої послуги гроші, а потім зникають [3].

Другий мінус. 26 липня 1994 р. було здійснено відстрочення виконання зобов'язань (мораторій) на усиновлення українських дітей-сиріт іноземними громадянами. Це пов'язано з частими випадками масового незаконного усиновлення в Україні у цей період. Але можна сказати, що стан цієї справи не змінився на краще і зараз. Порівнюючи наш час і ті роки, попри різні закони щодо покращення цієї ситуації, ми знайдемо багато відмінностей, але мабуть лише формально, а насправді нічого не змінилося [3; 5].

Не випадково навіть сьогодні Україну продовжують називати «країною дикого усиновлення». Відомо, що витрати в Україні іноземних агентств з усиновлення становлять, у середньому, понад \$10 тисяч. Щорічно у нашій країні іноземці усиновляють понад дві тисячі дітей. Легко підрахувати, що на це витратили більше \$20 мільйонів. Солідну частину грошей витрачено на «прискорення» процесу оформлення різних документів. Наприклад, зарубіжні громадяни не мають права усиновити дитину віком до одного року. Таку проблему може вирішити довідка з підписом головлікаря пологового будинку.

Повинен відбутися процес узгодження українського законодавства з питань усиновлення із законодавством інших держав, а також приведення його у відповідність до міжнародних норм. Наприклад, закони Німеччини передбачають припинення будь-яких родинних зв'язків усиновлених дітей. А ст. 112 Кодексу про сім'ю і шлюб України не поширює таємницю усиновлення на іноземців. У Франції, США та деяких інших країнах рішення українського суду про усиновлення повинне пройти додаткову процедуру «повного усиновлення». До того ж, законодавство різних країн вимагає різних термінів нагляду держави за адаптацією дитини у новій сім'ї. Порядок усиновлення в Україні давно вимагає вдосконалення, що є обов'язком народних депутатів, Кабміну і Міжнародного благодійницького фонду «Доля дитини». Не так давно в Брюсселі відбулася перша за останнє десятиріччя міжнародна конференція країн ЄС. Вона була присвячена майбутньому дітей Центральної і Східної Європи.

Популярність українських дітей серед іноземних усиновителів обумовлена тим, що законодавство дозволяє усиновлення дітей самотнім і навіть судимим іноземцям. Також іноземці можуть усиновляти дітей, які не є сиротами і мають родичів. Крім того, недосконалість процедури усиновлення іноземцями дозволяє їх посередникам, прикриваючись довіреністю, виконувати дії замість прийомного батька, які той повинен виконувати особисто [3].

Останніми роками кількість дітей, усиновлених іноземцями, зменшується (рис. 1).

Кількість дітей

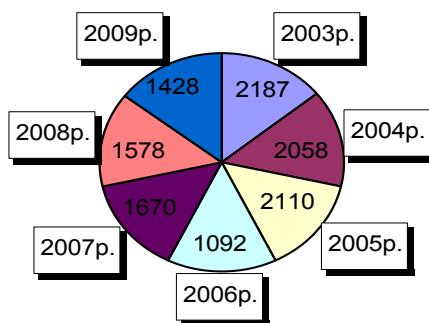

Рис. 1. Кількість усиновлених іноземцями дітей за період 2003–2009 рр.

З рисунку видно, що у 2003 р. таких дітей було 2187, або 58%, у 2004 р. – 2058, або 58%, у 2005 р. – 2110, або 60%, у 2006 р. – 1092, або 43%, у 2007 р. – 1670, або 48%, у 2008 р. – 1587, або 43,4%, 2009 р. – 1428, або 42% усіх усиновлених. Однак, відсоток міждержавного усиновлення залишається досить високим. Іноземці більше, ніж громадяни України, усиновлюють дітей, старших 6 років (табл.1.) [7].

Таблиця 1

Кількість усиновлених дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування у 2009 р. за віком

	Усього дітей	Від 0 до 3 р.	Від 3 до 6 р.	Від 6 до 18 р.
Усиновлено громадянами України	2374	1691	466	217
%	100	71,2	19,6	9,2
Усиновлено іноземними громадянами	1428	284	306	838
%	100	19,9	21,4	58,7

Дійсно, у 2009 р. 838 дітей віком від 6 до 18 років були усиновлені іноземними громадянами. Це становить 58,7% загальної кількості дітей, усиновлених іноземцями, а за 2010 р. – 569, або майже 60%.

За даними Міністерства закордонних справ України, на початок 2010 р. у дипломатичних та консульських установах України за кордоном на обліку перебуває 20 538 усиновлених українських дітей (рис. 2) [7].

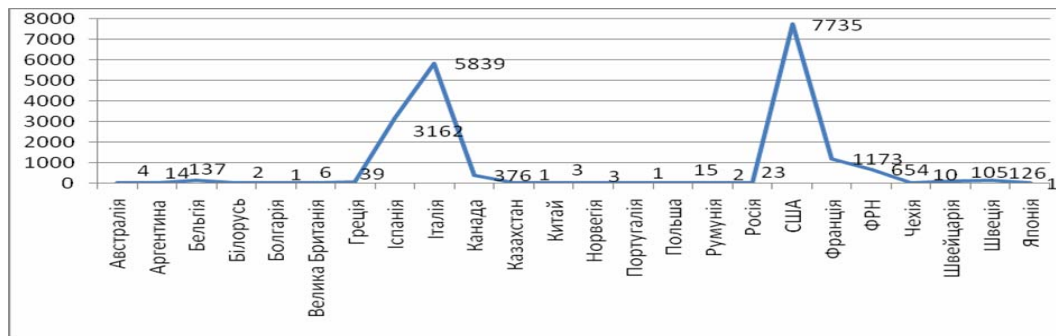

Рис. 2. Кількість усиновлених дітей-громадян України іноземними громадянами

Рисунок показує, що найбільше таких дітей – у сім'ях США – 7735, Італії – 5839, Іспанії – 3162, Франції – 1173, Ізраїлю – 916, ФРН – 654, Канади – 376, Бельгії – 137, Швеції – 126, Швейцарії – 105, Ірландії – 102.

Для детального аналізу, розглянемо загальну кількість усиновлених дітей українськими та іноземними громадянами в період 2007–2010 рр. (таблиця 2) [7].

Таблиця 2

Кількість дітей-сиріт усиновлених протягом 2007–2010 рр.

	2007 рік		2008 рік		2009 рік		2010 рік	
	Іноземні громад.	Громад. України	Іноземні громад.	Громад. України	Іноземні громад.	Громад. України	Іноземні громад.	Громад. України
Всього	1670	1784	1587	2066	1428	2374	1202	2247

Як видно з таблиці 3, кількість усиновлених дітей іноземними громадянами мають показники вдвічі нижчі за показники усиновлення дітей громадянами України.

Щодо 2011 року, то протягом I кварталу громадянами України усиновлено 453 дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, іноземними громадянами усиновлено 241 дитину-сироту та дитину, позбавлену батьківського піклування [7].

Процес міжнародного усиновлення передбачає, що дитина, яка усиновлюється, перебуває на обліку для усиновлення та доступна українцям. Якщо протягом року цю дитину не усиновлюють, вона стає доступною для усиновлення іноземцями. Отже, громадянам України надається більше прав на усиновлення дітей і тільки після 1 року іноземні громадяни мають право всиновити дитину.

Протягом шести років іноземці усиновили через Державний центр усиновлення понад 8,4 тисячі дітей. При цьому про долю більш ніж чотирьох тисяч із них у Центрі відсутні які-небудь дані. Виникає низка питань. То що ж трапляється з дітьми? Яка їх подальша доля?

Як показує практика, здебільшого діти, які стоять на обліку для міжнародного усиновлення, не були усиновлені через вади здоров'я або через свій юридичний статус. Наявність братів або сестер, розділення яких потребує окремої згоди органу місцевої влади (це займає певний час та дещо ускладнює процедуру), не хотіли всиновляти. Серед хвороб, що трапляються у дітей – розумова відсталість різного ступеня тяжкості (олігофренія: ідіотія, імбецильність, дебільність), мовленнєві вади, гіперактивність, проблемами із зором, мовленням тощо.

Таким чином, більшість дітей, що стоять на обліку, мають певні хвороби, через які їх не взяли до своїх родин. То навіщо їм хвора дитина? Коли питання народження дитини стає пріоритетним і коли народження неможливе через медичні проблеми, сімейні пари згодні усиновити навіть хвору дитину, тому так чи інакше вони не матимуть взагалі нічого. То чому ж іноземці категорично відмовляються всиновлювати хворих дітей? [2].

За статистичними даними, більше 50 % українських дітей, вивезених за кордон, використовують для торгівлі дитячими органами. За оцінкою Ради Європи, в українських шпиталях крадуть новонароджених дітей та використовують їх для трансплантації органів. Про такі випадки надходили повідомлення з багатьох міст України. У 2001–2003 роках лише у Харкові з однієї клініки зникло до 300 немовлят [6].

Також поширеним явищем є те, що, якщо дитина перехворіла хворобою Боткіна (чи іншою тяжкою хворобою, яка дає ускладнення на внутрішні органи такі як серце та печінка), іноземці, бажаючи усиновити дитину, не хочуть і чути про кандидатуру цієї дитини. Досить часто, перш ніж взяти в сім'ю дитину, іноземці ретельно переглядають її медичну картку. Вони згодні взяти навіть розумово відсталу дитину, але зі здоровими органами.

Початок вивчення торгівлі людьми в нашій країні припадає на 1994–1998 рр. Було створено тимчасову спеціальну слідчу комісію. Висновок даної комісії підтвердив жахливі факти щодо незаконні дії усиновлення українських дітей-сиріт іноземцями, який мав своєю стратегічною метою торгівлю ними.

Торгівля дітьми передбачає продаж, іншу оплатну передачу, а так само здійснення щодо них будь-яких інших незаконних угод, пов'язаних із законним чи незаконним переміщенням за їх згодою або без їх згоди через державний кордон з певною метою, однією з яких є усиновлення в комерційних цілях.

Усиновлення (удочеріння) в комерційних цілях – це оформлене спеціальним юридичним актом прийняття у сім'ю неповнолітньої дитини на правах сина (дочки) для її наступного використання у жебрацтві, занятті азартними іграми, а також для подальшого укладення щодо неї договорів купівлі-продажу, міни та інших, пов'язаних з фактичною передачею права власності.

За офіційними даними в Україні зареєстровано понад 100 тис. сиріт, які, в першу чергу, потрапляють під тягар торгівлі [4]. Отже, торгівля дітьми є найпоширенішим мінусом усиновлення українських дітей іноземними громадянами.

Дітей успішно усиновляють із переважно дуже поганих умов у значно кращі умови і в порядні сім'ї. Але існує низка серйозних застережень:

1. Хоча діти, яких усиновляють з інституційних закладів, зазвичай досить швидко наздоганяють ровесників за показниками фізичного розвитку, є застереження стосовно їхнього емоційного розвитку, зокрема психосоціального і спроможності формувати стосунки. Звичайно, це матиме поганий вплив на дитину, оскільки вона буде замикатися в собі [1].

2. Найсерйозніші застереження стосуються втрати дітьми їхньої культурної ідентичності. На ранніх стадіях це не здається проблемою, але є велика ймовірність, що дитина, досягнувши повноліття, почне цікавитися, звідки вона родом. На цьому етапі складно оцінити, наскільки серйозно постане таке питання, але враховуючи, що такі проблеми виникають навіть при національному усиновленні, потрібно зважити на можливість виникнення проблеми в майбутньому. Оскільки рано чи пізно вже доросла дитина може забажати дізнатися про свою батьківщину [1].

3. Виникають питання стосовно захисту дітей і коли дитина переїжджає до іншої країни. Там може не бути адекватних механізмів контролю за забезпеченням захисту дитини і запобігання насильству, а також задовільного виховання [1].

4. Корушція є серйозною проблемою у більшості країн, із яких усиновляють дітей, і це разом із нездатністю прозора організувати процес усиновлення, перетворює цей процес на проблематичну справу. Проблема корупції постає ще серйозніше з урахуванням неадекватних стосунків між багатими (усиновителями) і бідними (ті, кого усиновляють), є багато свідчень, коли батьки купували [1].

Ці твердження можна вважати одними з найголовніших мінусів усиновлення іноземними громадянами українських дітей. Лише укладання двосторонніх угод з країнами, в які найбільше усиновлюється українських дітей надасть можливість найкраще забезпечити контроль за дотриманням їхніх прав у сім'ях іноземців. Укладання таких договорів дало б можливість повернути на Батьківщину українських дітей, які постраждали від насильств насильства усиновлювачів.

По суті, усиновлена іноземцями українська дитина стає біпатридом. Україна позбавлена можливості здійснювати контроль за забезпеченням прав усиновлених дітей у сім'ях іноземних усиновлювачів, хоча згідно з п.6 ст.283 Сімейного кодексу України “за усиновленою дитиною зберігається громадянство України до досягнення нею вісімнадцяти років”. Наприклад, за законодавством США усиновлена її громадянами

дитина автоматично набуває американське громадянство при перетині кордону. Тому навіть у разі позбавлення усиновителів батьківських прав, дитина буде влаштована в іншу американську сім'ю без будь-якого узгодження з відповідними державними органами України.

При укладанні двосторонніх договорів слід ретельно вивчати та враховувати як вітчизняний, так і міжнародний досвід, зокрема, укладання такого договору між Республікою Італія та Російською Федерацією.

Особливе занепокоєння викликає усиовлення українських дітей у країни, які є учасниками збройних конфліктів. Не одне десятиліття триває збройне протистояння між Державою Ізраїль і Палестиною, іншими арабськими країнами. Навіть у період нормалізації відносин у ізраїльських містах гинуть мирні жителі від терористичних нападів. Тим не менш, за даними Департаменту з усиовлення та захисту прав дитини Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, щороку громадянами цієї країни усиовлюються близько 50 українських дітей. Очевидно, у даному випадку усиовлення відбувається не в найкращих інтересах дитини, оскільки несе загрозу життю та здоров'ю українських дітей.

Можна сказати, що головний плюс в усиовленні українських дітей іноземними громадянами полягає в тому, що іноземці можуть запропонувати нашим дітям дійсно хороше життя: щасливе дитинство, вищу освіту, безтурботне майбутнє. Тому що в переважній більшості ці люди з більш розвинених і стабільних країн таких як США, Італія. Але це не головне, так як найбільше значення має сама сім'я, яка усиовляє дитину, її культурний рівень та сімейні цінності.

Звичайно, виникає велике бажання, щоб відповідні органи влади докладали зусиль для того, щоб знайти відповідну сім'ю усиовителів чи опікунів у країні, де народилася дитина, перед тим як розглядати можливість міжнародного усиовлення.

Усиовлення іноземцями — це шанс на краще життя нікому не потрібних в нашій державі дітей. Проте, воно не повинно стати прикриттям для торгівлі неповнолітніми чи використання їх органів для торгівлі. В деякій мірі в ситуації, що склалася в Україні з усиовленням як формою торгівлі дітьми чи використання дитячих органів, винна сама держава. Вона неспроможна створити гідні соціально-економічні умови.

В Україні проблема торгівлі дітьми та дитячими органами загострюється у зв'язку з тим що зовні такі діяння мають вигляд усиовлення неповнолітніх іноземцями. Ще однією складністю є відсутність двосторонніх договорів між Україною та іншими державами в галузі боротьби з цим злочином, внаслідок чого стає неможливим його розкриття. Також негативний вплив справляє і латентність з боку державних органів, відсутність офіційних даних і досліджень у цій сфері, а також реальних заходів захисту жертв даного злочину. Вони з егоїзму та захисту власної безпеки відмовляються надавати допомогу правоохоронним органам.

Таким чином, світова спільнота повинна впроваджувати в життя справді дієві механізми для запобігання торгівлі людьми та дитячими органами. Але, на жаль, вона лише декларував загальні принципи таких дій і нічого не робить. Щодо України, то необхідно провести офіційні дослідження метою яких є вдосконалення законодавства у цій сфері та підвищення ефективності його застосування.

Література

1. Картер Р. Опіка над дітьми: сім'я і держава. Вплив інституційної форми виховання на розвиток дітей / Картер Р. ; [пер. з. англ.]. – К. : Логос, 2005. – 88 с.
2. Официальный сайт Блог «Милосердия» – Режим доступу : <http://miloserdie.in.ua/usinovlenie>
3. Бабухіна С. Усиовлення дітей іноземцями: плюси і мінуси / С. Бабухіна // День. – 2003. – № 24. – 8 с.
4. Бурда О. Торгівля дітьми в Україні [Електронний ресурс] / Бурда О. – Режим доступу : <http://observer.sd.ua/news.php?id=4041>
5. Український часопис прав людини. Конвенція про права дитини. – К., 1999. – С. 190–156.
6. Морріссан Дж. Торгівля дітьми [Електронний ресурс] / Морріссан Дж. – Режим доступу : // <http://www.osvita.org.ua/articles/63.html>
7. Офіційний сайт Державного департаменту з усиовлення та захисту дітей [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ditu.gov.ua/>

Надійшла 04.12.2011; рецензент: д. е. н. Хоменко М. М.